

**КОНСТАТАЦИИ И ТЕНДЕНЦИИ ЗА НАЧАЛОТО
НА ГРАЖДАНСКАТА ВОЙНА В РУСИЯ**

Татяна Астарджиева

**FINDINGS AND TRENDS FOR THE BEGINNING OF
THE CIVIL WAR IN RUSSIA**

Tatyana Astarzhieva

The Civil War in Soviet Russia and results it reflects both on domestic and global processes in twentieth century. However, limit and reasons for the cruel fratricidal confrontation remain controversial. The publication considers trends for the beginning of the Civil War. The Soviet historiography states that the conflict began in mid-1918 and binds it in both actions of the counter revolution and actions of the interventionists. Today new reading of memories and memoirs as well as new reading of the huge volume of literature on the topic and the modern study of the events from 1917-1918 gives us no prerequisites to assume that the Civil War began in 1917. It is not necessary to specify data or event in full of history year but we can assume that the February and the October revolution as well as the Civil War in Soviet Russia are naturally related processes and consequences of them have influence upon the development of the state and the society.

Keywords: L.G.Kornilov, A.F.Kerenski, P.N.Krasnov, V.I.Lenin, Civil War, Bolsheviks, counter revolution, intervention.

Гражданската война в Русия е отразена в огромен обем историческа литература. Февруарската революция от 1917 г. и събитията след нея в Русия са изпълнени с термините хаос, разруха, глад, насилия, терор, братоубийства, трагедия. Сложността на изучаването и представянето на войната е породена от многобройните източници, от невъзможността за представянето на събитията върху цялата евразийска територия, от собствените възделения на многонационалното население, от множеството имена, участвали в нея, от организирането на различни по състав и политическа ориентация движения, от продължителния период, който обхваща, от коренно различни мнения на

изследователи, които дават предимство на новата власт и нейната армия, или напротив, от публикуването в последните години на достатъчно много мемоари и спомени на „белите” участници и т.н. Често в изследванията на руските историци се среща изводът, че все още липсва цялостна история на Гражданската война в Русия. Този факт е лесно обясним с изложените по-горе обстоятелства. За всеки изследовател, чиято област на научен интерес е била Гражданската война, не е случаен този момент. Оказва се невъзможно да се представят всички събития в период от пет-шест години, още повече, че се отнася за територии, разпростиращи се на хиляди километри. В допълнение, войната е диаметрално разглеждана от страна на победители и победени.

В сферата на неопределеността е факта, че липсва единно мнение по въпроса за границите на войната, и по-специално за нейния старт. Публикацията не претендира за окончателност по темата, а стремежът е да бъдат представени констатации и тенденции по въпроса кой и кога започва Гражданската война.

В първите десетилетия на XX век руската история е наситена със събития. Империята преживява Руско – японската война от 1904-1905 г. и своето поражение в нея, в страната се увеличават стачните движения, на 17 октомври 1905 г. Русия става парламентарна монархия, започва да работи Държавната дума. Във външната си политика, Русия успява да преодолее противоречията с Англия и да се включи в състава на Съглашението, да регламентира международния си авторитет на Балканите с избора ѝ за върховен арбитър през 1912 г. и да заеме твърда позиция за земите в Далечния Изток, въпреки нежеланието и слабата си подготовка, да участва в Първата световна война.

Февруарската революция от 1917 г., абдикацията на царското семейство, съставянето на Временно правителство и на Съветите, връщането в страната на В. И. Ленин, обявяването на Русия за република, недоволството на населението, имат своя логичен завършек на 25 октомври. Нелогично е, че в държавата се настанява коренно различен икономически и обществено-политически строй, който няма аналог. Той далеко се различава от очакваните демократични промени и задълбочава напрежението сред руските маси.

Участието в Първата световна война се отразява негативно на Русия. Разстроена е икономиката, разрушенията са значителни, загиналите и осакатените са милиони, увеличават се пустеещите земи. В допълнение, световния конфликт се превръща в граждански. Противниците на новата власт и недоволните от проваленото Учредително събрание се организират в правителства и армии, целящи премахването на болшевиките от държавното управление. Оформят се два противоборстващи лагера –от една страна Съвета на народните комисари и Червената армия, а от друга – белите армии и правителства. По-задълбоченото изследване на Гражданската война дава възможност да се разграничат и т. нар. „зелени” и „черни”. Обществото е разделено, а страданието нараства. Затова темата заема най-трагичните страници в руската история и оставя трайни следи в руската памет и до днес.

Неопределеността около началото на Гражданската война се открива във всеки източник. Някои автори поставят началото към февруарските събития, към абдикацията на последния самодържец Николай II, други използват марша на П. Краснов към Петроград и амбициите на Л. Корнилов, трети – пристигането на ген. Алексиев на река Дон на 2 ноември и формирането на Доброволческата армия. Посочва се също датата 27 декември 1917 г. във връзка с публикуването на Декларацията на Доброволческата армия в „Донски речи” от П. Милюков. Някои изследователи откриват началото на Гражданската война в разгонването на Учредителното събрание, а други с намесата на съюзните държави, когато сблъсъкът придобива мащабни размери. Тези, които поставят началото на войната през февруари 1917 г., обявяват периода до октомври като латентен.¹

Преосмислянето на годините 1917-1923 е причина историците отново да анализират войната. Споровете, около Гражданската война между изследователите ѝ, са не само за границите, но и относно причините, които я предизвикват. Често историците дават приоритет на някоя от тях и поставят началото според нея. Причините могат да се разгледат в няколко направления: слабостта на Временното правителство, национализацията на предприятия, средствата за производство и банките, провал на Учредителното събрание, подписването на Брест-Литовския мир, нарушаване на интересите на едрите земевладелци, действията на продоволствените отряди, дезорганизацията на руската армия, намесата на други държави и т. н. Затова може да се

отбележи, че изследователите датират Гражданската война според най-важната причината, която може да бъде гражданска или военна.

Поставен е и въпросът: чия е вината за разпалването на конфликта между противниците. Наложено мнение е, че онеправданите народни маси са главни участници във февруарските събития и те не би следвало да поемат подобна вина. Често въпросът се обвързва и с периодизацията на Гражданската война.

В съветската историография от 40-те г. на XX в. се изключва обвързването на виновността с болшевиките и народа. Същевременно, събитията от февруари – октомври 1917 г. се приписват на работниците и селяните. По тази причина началото на Гражданската война е изместено към пролетта и лятото на 1918 г. и се свързва с окончателното оформяне на белите контрареволуционни сили и навлизането на интервентите в границите на държавата.

За изясняване на темата, на първо място трябва да си припомним какво се крие зад понятието гражданска война. В тесен смисъл, тя е военен сблъсък между гражданите на една държава. Всъщност, представлява война на враждуващи сили от една и съща държава, породена от политически, икономически и социални противоречия. Може да се състои и между отделни групировки или етноси в рамките на една държава. Обикновено е продължителна, в нея се използва армия, свързва се с голям брой жертви и значителни ресурси. Целта на гражданската война е установяване на контрол над държавата или отделна област, постигане на независимост на областта, или промяна в държавната политика.

Женевските конвенции не дават пряко определение за гражданска война, а говорят за „конфликт от немеждународен характер” и поставят като необходими четири критерия: въстаналата страна да контролира част от територията на държавата; лидерите на въстаналите да упражняват де факто властта в контролираната от тях територия, въстаниците да бъдат признати за воюваща страна; законното правителство трябва да е принудено да използва редовна военна сила срещу въстаниците, които също са организирали въоръжени отряди.²

В Русия, Гражданската война се обуславя от дълбоките социални, икономически, национални и политически противоречия в обществото, които не се създават от веднъж, в началото на XX век, а техните корени са скрити в предходните векове.

Най-обхватно и пълно определение на Гражданската война в Русия представя академик Ю. А. Поляков. Според него тя е: „продължителна около шест години, въоръжена борба между различни групи от населението, базираща се на дълбоки социални, национални и политически противоречия, протичаща при активната намеса на чуждестранни сили, преминаваща през различни етапи и стадии, приемаща различни форми, включвайки въстания, метежи, разпръснати стълкновения, крупни военни операции с участието на регулярни армии, действия на въоръжени отряди в тила на съществуващите правителства и държавни образувания, диверсионно-терористически акции”.³ Ю. А. Поляков обръща сериозно внимание на началото на Гражданската война като го обвързва с концепцията на войната и силите, които участват в нея. В статията „Гражданската война: начало и ескалация” справедливо отбелязва, че за осветлението на войната е нужно да се покажат всичките нейни страни.⁴

Спорове предизвиква мнението на А. И. Солженицин, който говори, че февруарската революция и падането на самодържавието предрешават съдбата на страната за влизане в Гражданска война.⁵ Факт е, че събитията от 1917 г. задвижват механизмите за разрастване на въоръжената борба между отделните опоненти. Към основните събития, даващи повод за първа граница могат да се включат: маршът на Керенски-Краснов, действията на ВИКЖЕЛ, на Дутов, Корнилов, Каледин и т.н.

Събитията от февруари 1917 г. не довеждат до намаляване на напрежението в страната, а напротив – водят до ескалация на конфронтацията. Въпреки спорадичния характер на стълкновенията между противниците, може да се каже, че те са само предвестник на крупните кръвопролитни военни действия.

Абдикацията на Николай II и съставянето на Временно правителство, което настоява измъчения руски народ да продължи участието си в Първата световна война, допринасят обществото да се раздели на две групи – противници и привърженици на съюзническите задължения. Но историческите предпоставки за войната се намират в състоянието на руското общество преди февруари 1917 г. – обостряне на социалните различия, нежеланието на самодържавието да извърши реформи, бездействието на политическите партии да извършат промени и да стабилизират обстановката след края на императорския период.

Съветската историография разглежда Гражданската война в Русия според концепцията на В. И. Ленин. Сам участник в събитията, той е един от първите, който я

отразява в съчиненията си. Конюнктурни са съображенията, поради които съветските историци поставят началото на крупния конфликт в руското общество с организирането на антисъветската интервенция през 1918 г. и действията на контрареволуцията. Лятото на 1918 г. се определя и от факта, че съветската държава се превръща в единен военен лагер. В допълнение, Гражданската война започва на фона на военните действия от Първата световна война. Съветските историци признават, че февруарската буржоазно-демократична революция служи като пролог към Октомврийската.⁶ И. Б. Берхин потвърждава, че гражданската война се явява продължение на политиката на социалистическата революция, имайки предвид че преди октомври 1917 г. Ленин пише: „социалистическата революция не трябва да се разглежда като един акт, а следва да се проследи като епоха на бурни политически и икономически сътресения, на най-обострена класова борба, гражданска война, революция и контрареволуция”.⁷ В допълнение, се говори за гражданска война от края на 1917 – началото на 1918 г. като форма на съпротивление от страна на свалената от власт класа след Октомврийската революция. Обърнато е внимание на т. нар. метеж на Керенски – Краснов, който поставя началото на Гражданската война с цел сваляне на съветската власт.⁸ Разделен е акта на болшевиките от 25 октомври 1917 и защитата на завоеванието. Началото на военния сблъсък е отнесен към лятото на 1918 г. Със сигурност може да се твърди, че намесата на Германия и страните от Антантата в Гражданската война на Русия единствено задълбочава конфликта между новата власт и враговете ѝ. Народните маси все повече се обединяват под лозунга за защита на родината от нашествениците. Появявайки се по границите, интервентите навлизат дълбоко в територията на бившата империя и са причина за затягането на войната.

Към средата на 1918 г. Ленин отбелязва, че „вътрешната контрареволуция без чуждестранна поддръжка... е безсилна”.⁹ Съществуват документи, които доказват, че непосредствено след Октомврийската революция, съгласенските държави търсят съюзничество в лицето на новото съветско правителство, например английското правителство е „наклонно да признае болшевишкото управление”.¹⁰ Към март 1918 г., постъпват сведения за предложения на Англия да подпомогне Червената гвардия с парична помощ.¹¹ Трябва да се отбележи, че това е един често пропускан факт.

В руските учебници по история¹², границите на Гражданската война не са определени. Направена е уговорката, че установяването на съветската власт е съпроводено с

множество антиболшевишки настъпления в различни райони, макар и те да имат локален характер. Липсва единно мнение за началото на конфликта, но предимство се дава на края на октомври и началото на ноември 1917 г. – време, определено като пролог към Гражданската война. Съществуват предложения за пролетта – лятото на 1918 г. във връзка с провала на Учредителното събрание и по-добрата организация на антисъветските сили, както и с навлизането на чужди държави на руска територия. Използва се и знак за равенство между революцията от февруари 1917 и Гражданската война, с доказателството, че самият Ленин ги определя като „разрив на гражданския мир”.

Основните враждуващи страни във войната са „червените” и „белите”. Към първия лагер се вливат болшевиките, разчитайки на работническата класа и бедното селячество, които мечтаят за утопично общество и не признават възгледите на опонентите си. Към редиците на „белите” се причисляват помешчици, интелигенцията, офицерите от старата имперска армия, голяма част от казаците, чиновници. Трета, многочислена група от населението, е т. нар. от болшевиките, дребна буржоазия, към която принадлежат дребни търговци, занаятчии и средно селячество. Характерно е, че ако първите две си противостоят, то последната група изразява колебание и се причислява към тези, които защитават интересите им. Участници в Гражданската война са и „зелените”, „черните”, сформираните отряди на национален принцип, Чехословашкият корпус, интервентите.

След февруарската революция и абдикацията на Николай II, в Русия открито се наблюдава несъгласие с действията на Временното правителство и желанието му да продължи участието на страната в Първата световна война до победен край. През юли 1917 г., след опит от страна на болшевиките да заемат властта и след обвинения към Ленин в шпионаж в полза на Германия, Временното правителство обявява в Петроград военно положение. Забранени са демонстрациите, събранията и шествията, възстановяват се военно-революционните съдилища и смъртното наказание на фронта, направен е опит за дисциплиниране на фронта.

На 19 юли на поста Върховен главнокомандващ, заедно с генерал А. А. Брусилов, е назначен широко популярният сред офицерството генерал Л. Г. Корнилов. На 24 с.м. той издига ген. А. М. Кримов за командир на Петроградския гарнизон. Корнилов

приема, че единствения изход от анархията е диктатурата и нарежда на Кримв при очакваното от болшевиките настъпление да заеме столицата и разгони Петроградския съвет. Генерал Л. Г. Корнилов се появява на заседание на Съвета на министрите. Според него в града се организира въоръжена демонстрация на войските против правителството и предлага неговите отряди да я прекратят. Предвижда се акция, организирана от разделената на три групи армия на Корнилов да настъпи към столицата.¹³ Срещу идеята на Корнилов се оформя кръг от противници, сред които са Г. Львов и А. Ф. Керенски. Присъстващият на заседанието, главнокомандващ на Черноморския флот, адмирал Ал. В. Колчак, обаче изказва противоположни позиции, в полза на Корнилов и преценява управляващите като защитници на родината, но изразява съмнения относно тяхната подготовка. Колчак се опитва да убеди членовете на Временното правителство и особено неговия лидер А. Ф. Керенски, че в борбата с анархията не са достатъчни пламенни речи и редът в страната може да се възстанови само със сила: „Ние не можахме да се договорим за нищо, тъй като стояхме на съвършено изключващи се точки на зрение”.¹⁴ Изказването на бъдещия адмирал само по себе си е доказателство за съществуващите различия в управляващите среди.

Преценявайки, че властта постепенно се изплъзва, А. Ф. Керенски обявява през август Корнилов за метежник и го премахва от поста. Нещо повече – министър-председателят търси подкрепата на демократичните партии в защитата против евентуална военна диктатура. За да повиши авторитета на управляващите кръгове, на 1 септември Русия е обявена за република, начело с пет членна Директория.

Почти веднага след 25 октомври 1917 г. противниците на съветската власт организират отряди и започват настъпление. Антиболшевишки редици тръгват към Москва и Петроград. На 29 октомври започва настъплението на казашките части на П. Н. Краснов към столицата. Въстават курсанти от три юнкерски училища. Командирът на Трети конен корпус, Краснов организира отряд от 1500 казаци и успява да заеме Царское село и Гатчина. При Пулково обаче, генералът среща три пъти по-многобройна вражеска сили и капитулира. Отрядът не получават подкрепата на гражданите, поради което метежът е преодолян от новата власт.

Направен е опит от страна на Общоруския железопътен съюз (ВИКЖЕЛ) да помири враждуващите. В дните около 25 октомври ВИКЖЕЛ блокира придвижването на казашки войски към столицата и не предава по телеграфа съобщенията на Временното

правителство към населението. Възпрепятстването на движението на казашките части към столицата, подпомага болшевиките. От друга страна В. И. Ленин преценява подобно поведение като посредничество към контрареволуцията и разпространява, че ВИКЖЕЛ защитава Каледин и Корнилов. В същото време А. Ф. Керенски определя действията на съюза като предателство.

За разлика от Петроград, налагането на болшевиките в Москва не преминава безкръвно. Създаден е Московският военно-революционен комитет (МВРК), който започва преговори с Комитета по обществена безопасност (КОБ) за предаване на властта по мирен път. Организираните митинги и демонстрации провокират командващият окръг К. И. Рябцев да въведе на 27 октомври военно положение в града. Започват шестдневни сражения, в които са ранени и убити около сто души. На 2 ноември Военно-Революционния Комитет (ВРК) заема Кремъл и на следващия ден Москва преминава под контрола на болшевиките. Социалната непримиримост след заемането на властта проличава дори в погребенията на жертвите – загиналите болшевики под стените на Кремъл с революционни песни, а юнкери, студенти са погребани по православен обред на Братското гробище.¹⁵

Въоръжено заемане на властта се осъществява и в градовете Смоленск, Воронеж, Саратов, Ташкент, Астрахан и Казан. В по-крайните райони на страната, съветската власт се оказва пред съпротивата на казаци и други националности.

Сформиращата се Червена гвардия успява да предотврати натиска. Сблъсъците остават с локален характер, но дават предимство на белите да започнат изграждането на антисъветски огнища. За започването на гражданския конфликт от значение е образуването на белите съпротивителни сили. Изследвайки историята на бялото движение, В. П. Слободин разграничава четири етапа в изграждането му: 1. Зараждане на бялото движение и изработване на идеология (пролетта-декември 1917 г.); 2. Установяване на бялото движение (ноември 1917 - ноември 1918 г.); 3. Образуване на „Бяла Русия“ (ноември 1918 - ноември 1919 г.); 4. Упадък и разпадане на бялото движение (ноември 1919 - октомври 1922 г.).¹⁶ Прави впечатление първият етап, който започва още с Февруарската революция. Слободин поставя границата във връзка с деморализацията в руската армия по фронтове и отделянето на офицерите и патриотично настроените елементи в руското общество, според техните разбирания, които са в разрив с действията на Временното правителство. От този период е

настъплението на Л. Корнилов, метежа на Краснов, събитията след 25 октомври в Москва и образуването на Доброволческата армия.

Командващият Донската област, ген. А. М. Каледин, отправя покана към доскорошните управляващи да се отправят към Новочеркасск. Целта на поканата е организиране на борбата против болшевиките. На 2 ноември 1917 г. в Новочеркасск се образува Алексеевска организация под ръководството на генерала от пехотата М. В. Алексеев. Месец по-късно към нея се присъединява ген. Л. Г. Корнилов. През ноември – декември 1917 г. там се концентрират около 20 хиляди офицери. Официално организацията получава наименованието Доброволческа армия на 27 декември, във връзка с прочетената декларация, написана от Б. В. Савинков и редактирана от П. Н. Милюков. В първите действия на бялата войска против Червената гвардия се включват донските части на ген. А. М. Каледин. Със съставянето през декември в Донбас на Донски граждански съвет се прави опит да се създаде коалиция от антиболшевишки сили под общоруско ръководство.

Против съветската власт през 1917 г. се обявяват кубанските казаци начело с атаман Б. Филимонов и оренбургските отряди на атаман А. И. Дутов. В Южен Урал А. И. Дутов арестува членовете на Оренбургския съвет и заявява открито борбата против съветската власт.

Участникът в събитията и лидер на болшевиките В. И. Ленин определя границата с думите: „Ще превърнем империалистическата война в гражданска”.¹⁷ Започнала през 1914 г., Първа световна война става повод В. И. Ленин да изкаже подобна теза. Основна характеристика на гражданската война в Русия е, че тя започва при незавършен световен конфликт, поради което на територията ѝ се намират чуждестранни войски. Освен това, Ленин разглежда гражданския конфликт като класова борба за заемането на властта. Ленин нарича февруарската революция „първа гражданска война”, а след това действията на контрареволуционните сили от лятото на 1917 г. (Корниловския метеж) приема като фактическо начало на гражданската война, а април 1918 г. смята, че в основи войната е завършила.¹⁸

Февруарските събития представят противопоставянето между отделните социални слоеве в Русия – бедни срещу богати, селяни срещу помешчици, войници срещу офицери. В този смисъл, още в началото на 1917 г. се оформят двете противоборстващи сили в гражданския сблъсък, а налице са и противодействия.

В първите месеци от пристигането на Ленин в Русия, а и след заемането на властта, Д. Волкогонов го определя като бърз, припрян, с липса на дипломатичен тон. Несигурното положение, съмненията около успеха на болшевиките, притесненията от опонентите, липсата на държавнически опит са в негова вреда. Въпреки това, изказванията на Ленин от 1917-1918 г. доказват, че Февруарската революция и Гражданската война са в тясно единодействие.¹⁹ Намесата на интервентите в средата на 1918 г. провокират лидера на болшевиките да направи следното заключение: „Ние отново попаднахме във война“.²⁰ Повече изследователи поставят началото на гражданския конфликт непосредствено след 25 октомври 1917 г. Според П. А. Голуб още на втория ден след Октомврийската революция, победителите се срещат с въоръжените сили на свалената класа.²¹ Авторът визира метежа на Краснов под Петроград, настъплението на Каледин по р. Дон, на Дутов към Урал, на Довбор-Мусниcki в Белорусия и др., което показва решителността на контрареволуционните сили да си върнат властта.

Към подобно твърдение е ориентиран и Галин²², който приема, че началото на Гражданската война се отнася към края на 1917 г. и го обвързва с формирането на бели армии.

Докато в съчиненията си В. Ленин изказва противоречива оценка за началото на гражданския конфликт, Л. Троцки го определя с оформянето на Доброволческата армия и действията на белите непосредствено след Октомврийската революция.

Макар че, В. Д. Поликарпов говори за кратък начален период от три месеца и половина, той също определя започването на братоубийствената война след Октомврийската революция. Тъй като етапът включва задържането на промяната и началото на разпространението и налагането на съветската власт, той е наречен „триумфално шествие“.²³ За да се противопоставят на новите управляващи, привърженици на стария ред и на демократичните реформи се организират. Използвайки анализа на Ленин, Поликарпов разделя на няколко подпериода времето до март 1918 г. като отбелязва въстанията на кадетите и Каледин от края на 1917, определени вече като военно положение, а от февруари 1917 до февруари 1918 – време на самостоятелност и независимост в международен план.²⁴

Периодът от края на октомври 1917 до март 1918 г. И. Б. Берхин също нарича триумфално шествие.²⁵ Съществува и т. нар. период на „отдых“, който продължава от края на февруари до края на март 1918 г. – т.е. преговорния процес до подписването на

Брест-Литовския мир. Но Поляков, за разлика от други автори, не предлага пролог към войната, а говори за средна фаза, в която силите се прегрупират.²⁶ Подобно разглеждане на събитията, преместват началото на Гражданската война.

Въпреки художествения стил, в книгата на М. Велер и А. Буровски, авторите се базират на богат исторически материал. Според тях съветската историография до 40 години на XX в. предлага началото на Гражданската война да се отнесе към: дните веднага след Октомврийската революция, когато атаман Каледин не признава властта на болшевиките; 2 ноември 1917 във връзка със сформирването на Доброволческата армия начело с ген. Алексеев; декември, когато се създава ръководството на Доброволческата армия.²⁷ В по-късни години съветските историци обвързват Гражданската война с интервенцията, която е „необходимо“ да поеме вината. Така се появяват новите предложения: метежа на чехи и словаци от май 1918 г.; интервенцията на други държави с два варианта – 9 март 1918, когато „Глория“ дебаркира в Мурманск и 2 август с десанта в Архангелск.²⁸ Безспорно, съюзническата интервенция е повратен момент в пролетарската революция, но тя не поставя началото на противоборството между враждуващите сили вътре в страната.

За начало на Гражданската война авторите посочват датите 26 октомври 1917 г. и самообявяването на единствената власт на болшевиките; създаването на Общоруската извънредна комисия ВЧК на 7. XII. 1917 г.; провала на Учредителното събрание от началото на януари 1918 г.²⁹

В опит да докаже, че гибелта на империята не е случайна и да разгадае руската революция, Николай Стариков поставя началото на Гражданската война към 1917 г., казвайки, че „Февруари и Октомври 1917 са части на едно цяло, кръговете на една верига, крачките по една стълбица”.³⁰

В спомените на генерал-майор Павел Петров³¹, участник в Гражданската война на Източния фронт, се говори първоначално през 1917 г., за отделни огнища на Гражданската война. Локалният характер на сраженията позволяват на автора да постави долна граница към началото на 1918 г.

В съвременните условия, когато политическият модел е променен, се увеличат изследванията и публикуването на мемоари на белите участници в Гражданската война. Появяват се нови обяснения, които донякъде се разграничават от изказаните вече предположения и мнения.

Един месец след 25 октомври 1917 г. е публикуван „Декрет за арестуване на водачите в гражданската война, противници на революцията”.³² Този декрет е с адресат представителите на кадетската партия, които през февруари 1917 г. декларират граждански свободи в Русия. В допълнение, СНК издава на 3 декември Манифест, с който иска от Централната рада да не пропуска казашки части поради опасност да се слеят с войските на белите. В документа с ултимативен тон се заплашва, че ако не се вземе предвид нареждането, до 48 часа СНК ще счете действията на Радата за враждебни за съветската власт.³³ Подписан е нов декрет от декември, озаглавен „За борба с контрареволуционерите и саботажите”.³⁴ Издаването на декрета е широко популярен и може да се каже, че приложението му не е свързано единствено с превантивни мерки.

В. Шамбаров поставя и още една причина, даваща повод за Гражданската война – обявената през ноември 1917 г. независимост на Финландия.³⁵

В статията „Съвременна историография на Гражданската война в Русия: резултати и перспективи”³⁶, авторите обръщат внимание на пъстротата от мнения в последно време относно хронологията, етапите, оценките на лидерите от двете страни на барикадата, позициите на отделни социални групи, настроението на населението, неговото ежедневие, икономическото положение на страната.

Анализирайки отечествената и чуждестранната историография, новите концепции за изучаване на Гражданската война в Русия, В. И. Голдин³⁷ използва изследванията от 80-90 години на ХХ в. Той обвързва тясно Гражданската война с руската революция от 1917 г. и Първата световна война. Подобен подход отнася също началото на гражданския сблъсък към 1917 г.

Периодът от края на 1917 и началото на 1918 г. се възприема като начален етап на войната от Ленин и Троцки, тъй като в статия от 11 март 1918 г. лидерът на болшевиките отбелязва: „ние за няколко седмици свалихме буржоазията, и победихме нейната съпротива в гражданската война”.³⁸

Без да е обект на публикацията, Ал. Сивилев³⁹ поставя старта на войната към ноември 1917 г. Оформянето на фронтовата линия между болшевики и противници (най-общо определени) и намесата на Чехословашкия корпус и интервентите се свързват с пика на бойните действия през 1918 г.

1917 година се възприема за начална в продължителната война според В. В. Галин.⁴⁰ Отбелязвайки, че до днес няма определеност по този въпрос, авторът подчертава единствено събития от същата година: февруарската революция, марша на Краснов към Петроград, пристигането на Дон на ген. Алексеев.

С. С. Хесин говори за времето от октомври 1917 до февруари 1918 г. като начален етап на Гражданската война, а времето след него – въоръжена борба с контрареволуцията.⁴¹

На подобно мнение е Г. В. Кузмин, който отнася началото на войната веднага след Октомврийската революция, а времето от пролетта на 1918 до края на 1920 г. определя като период на решаващи събития за Гражданската война.⁴²

Изказването на началника на Генералния щаб ген. Н. Н. Духонин за прекратяване на болшевишкото насилие, призова за лоялност към Временното правителство, защитата на Учредителното събрание веднага след 25 октомври, Д. Волкогонов свързва с „първия полъх на гражданската война”.⁴³ Авторът отнася Гражданската война към октомври 1917 г., а същинската борба според него започва към средата на 1918 г.⁴⁴ В допълнение, в призива на Ленин към Петроградския гарнизон по повод омиротворяването на града се казва: „Нашата задача, която ние никога не трябва да изпускате от очи, е всеобщото въоръжаване на народа и разпускането на редовната армия”.⁴⁵

Червената гвардия е съставена предимно от работническа класа и селяни, която трябва да бъде готова за борба против контрареволуцията. Именно през декември 1917 година Ленин работи над голям брой заповеди, отнасящи се до старата армия, тъй като тя все още му е необходима. Указът за създаването на Червената армия е издаден няколко дни по-късно – на 15 януари 1918 г.

За периода от 24 октомври до 1 ноември 1917 г. Керенски пише: „Всъщност дните на нашия поход към Петербург бяха дните, когато гражданската война избухна и се разгоря из цялата страна и на фронта. Героичното въстание на юнкерите на 29-и в Петербург, уличните боеве в Москва, Саратов, Харков и т. н., сраженията между верните на [Февруарската] революция и разбунтувалите се части на фронта – всичко това показва, че далеч не бяхме сами”.⁴⁶

Паралелно с издаването на нови декрети и наредби, Ленин се занимава и с реквизирането на златото. По предложение на Л. Троцки и Бонч-Бруевич, СНК издава на 30 ноември декрет, давайки процент от пазарната му стойност, на всеки който предава части от съкровището на новата власт. Дейността на СНК подклажда

допълнително противопоставяне сред масите и води до нови сблъсъци. Те от своя страна довеждат до откриване на нови огнища на напрежение.

През януари 1918 г. в реч пред Общоруския изпълнителен комитет на съветите, Ленин подчертава, че „гражданската война е неизбежен спътник на социалистическата революция”.⁴⁷ Думите на лидера на болшевиките по – скоро са признание за започналата война в страната. Ленин нарича периода от октомври 1917 до март 1918 г. „победоносния триумфален марш на болшеvizма”, съпроводен предимно с агитация и по-малко военни действия, а от март, когато Троцки е вече военен комисар – кървава дълга контрареволуция.⁴⁸

Сергей Кара-Мурза свързва февруарската революция от 1917 г. с „пълзящата” Гражданска война и идеята на Ленин за превръщане на империалистическата война в гражданска.⁴⁹ Непосредствено след заемането на властта, болшевиките не разполагат със собствена армия. Държавническата работа на СНК (отмяната на смъртното наказание, освобождението на метежниците Краснов, Каледин, Корнилов, отказа да се преследват членовете на Временното правителство и др.) показва отказа на новата власт веднага да започне въоръжено стълкновение с опонентите си. Това първо решение обаче не наруша принципа на болшевиките да овладеят цялата власт, и да я разпространят по територията на страната, независимо с насилие или военни акции.

Западната историография обвързва долната граница на Гражданската война обичайно с разгонването на Учредителното събрание. В столицата действително се съсредоточават значителен брой офицери, което е предпоставка съветската власт да приеме, че контрареволуционните сили се организират. Болшевиките вече са убедени, че срещу тях се води Гражданска война. Сведения за подобна организация на генералите, която цели да започне въоръжен сблъсък в Петроград, обаче липсва.

Едни от последните изследвания, се свързват с имената на френските историци Пиер Вальо и Матилда Айкар. В книгата си „Русия, революциите и сталинизма 1905 – 1953” те поставят като долна граница на Гражданската война 1917 г.⁵⁰

В съвременната историография няма единно мнение както за границите на Гражданската война, така и за нейната периодизация. Безспорен факт е, че от края на 90 г. на XX в. до днес се увеличава обема на публикуваните спомени на участници в събитията. Това са предимно мемоари на хора, взели участие в Гражданската война на страната на белите. Неизбежно интересът на историците е насочен към подобна

литература, увеличават се изследователите на бялото движение, а заедно с това се допълва картината на Гражданската война в Русия. Прави впечатление, че авторите, които изследват антиболшевишките бели сили преместват долната граница на войната към 1917 г. Сред тях са С. Г. Шалдибин, Л. А. Суетов, Ю. Н. Ципкин, А. В. Лубков, В. Ж. Цветков, М. К. Шацилло, А. И. Дерябин и др.⁵¹

Гражданската война в Русия е резултат от сложна система на социални, икономически и политически противоречия в обществото, от дълбоката криза на руския самодържавен строй, подсилена от участието на империята в Първата световна война.

Със сигурност през 1917 г. се оформят силите на Гражданската война – от една страна са антиболшевиките, често изразяващи стремеж към демократични промени или възстановяване на монархията, а от друга – новата съветска власт, към която все по-често се присъединяват онеправданите слоеве на руското общество, целящи да премахнат съществуващите порядки. Характерно за определянето на долната граница е изборът предимно на чисто военните или гражданските действия.

Предпочитанието към средата на 1918 г. на немалко изследователи се дължи на незавършилата Първа световна война и на намесата на бившите съюзници и Германия. Може да се приеме, че от този период започват същинските военни сблъсъци в Гражданската война. С публикуването на нови изследвания, спомени и мемоари в последните години, все по-настойчиво се възприема тенденцията, че началото на войната трябва да се отнесе към 1917 г., без да се поставя конкретна дата. Ако зад т. нар. метеж на Л.Г. Корнилов стоят предимно идеите за военна диктатура, то непосредствено след Октомврийската революция действията на Краснов, на ВИКЖЕЛ, сраженията в Москва, първите сблъсъци на Доброволческата армия, на Каледин, на Дутов имат характер на въоръжена съпротива против съветската власт, макар да остават ограничени.

Отричани или тържествено отбелязвани, резултатите от Октомврийската революция и Гражданската война поставят нов етап в развитието на Русия, и други държави, променят обществения им ред, политиките им, отношенията им с останалия свят, променят съдбите на хората. Затова Гражданската война, като едно от най-мощните

явления в начале на XX век, влиза в ползрението на множество изследователи и историци. Интересът към нея никога няма да заглъхне, дори и да се постави конкретна долна и горна граница, и да се обобщят причините. Гражданската война винаги ще поражда разнообразни мнения, въпроси и отговори. В резултат от тях, както и до сега, ще се излагат коренно противоположни възгледи и оценки, мнения и разсъждения.

Б Е Л Е Ж К И

¹<http://txt.rushkolnik.ru/docs/index-32080.html> - В. В.Галин. Интервенция и Гражданская война

²ruslantrad.com/2012/05/08

³Поляков, Ю. А.Гражданската война: начало и ескалации - В: Гражданская война в России: Перекресток мнений, М., 1994, с. 43

⁴Поляков, Ю. А.Пос. съч., с. 42

⁵www.mgimo.ru/news/experts/document223707.phtml - Михайлов, И. В. Начало и причины эскалации Гражданской войны в современной российской историографии

⁶Большая советская энциклопедия, Т. 24, II, 1977, с. 124

⁷Берхин, И. Б. Вопросы истории периода гражданской войны (1918-1920 гг.) в сочинениях В. И. Ленина, М., 1981, с.5

⁸Большая советская энциклопедия, Т. 24, II, 1977, с. 126; Краткая история СССР, Часть вторая, От Великой октябрьской социалистической революции до наших дней, М., 1978, с. 54

⁹Берхин, И. Б. Пос. съч., с. 16

¹⁰ЦВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 895, с. 37, 124, 181; <http://be.convdocs.org/docs/index-31361.html>-В. П. Слободин - Белое движение в годы гражданской войны в России (1917-1922 гг.)

¹¹ЦВИА, ф. 40, оп. II, а.е. 466, с. 233

¹²История России, М., 2002; Новейшая отечественная история XX-начало XXI века, кн. 1, М., 2008; Барсенков, А.С., А. И. Вдовин. История России 1917-2004, М., 2005; Горинев М. М., Л. Л. Пушкина.История России XX века, М., 2004; История России для технических вузов, М. 2013; История России с древнейших времен до наших дней, М., 2008

¹³ЦВИА,ф. 40, оп. 2, а.е. 895, с. 193

¹⁴Горинов М. М., Л. Л. Пушкова.Пос. съч., с. 86

¹⁵www.mgimo.ru/news/experts/document223707.phtml–И. В. Михайлов-Начало и причины эскалации Гражданской войны в современной российской историографии

¹⁶<http://be.convdocs.org/docs/index-31361.html>–В. П. Слободин-Белое движение в годы гражданской войны в России (1917-1922 гг.)

¹⁷Канин, В. Г. Прозрение. 1917-й год в истории России, М., 2004, с.

¹⁸Поляков, Ю. А. Пос. съч., с. 43-44

¹⁹Поляков, Ю. А.Пос.съч., с. 44, Ю. И. Игрицкий. Гражданская война в России: императивы и ориентиры переосмысления В: Гражданская война в России: Перекресток мнени, М., 1994, с. 56

²⁰Поляков, Ю. А..Пос. съч., с. 44

²¹Голуб,П.А.Революция защищается. Опыт защиты революционных завоеваний великого Октября 1917-1920, М., 1982, с. 143; Също така в опит да периодизират войната: С. Ф. Найда говори за пет етапа на Гражданската война, като първият датира от края на октомври 1917 до май 1918 г.; Е. Н. Городецки изключва като нов етап в Гражданската война намесата на държавите от Антантата към средата на 1918 г.; В. Д. Поликарпов приема за „триумфално шествие” времето от три месеца и половина веднага след Октомврийската революция; Г.В. Кузмин , че след 25 октомври 1917 г. Гражданската война е факт.(б.а.)

²²<http://txt.rushkolnik.ru/docs/index-32080.html>– В. В.Галин. Интервенция и Гражданская война

²³Поликарпов, В. Д. Начальный этап Гражданской войны, М. 1980, с. 5

²⁴Поликарпов, В. Д. Пос. съч., с. 48-51

²⁵Поликарпов, В. Д. Пос. съч., с. 57

²⁶Поляков, Ю. А. Пос. съч., с. 50

²⁷Велер, М., А. Буровский. Гражданская история безумной войны, М., 2010, с.109

²⁸Велер, М., А. Буровский. Пос. съч., с. 109

²⁹Велер, М., А. Буровский. Пос. съч., с. 109-110

³⁰Стариков, Н. 1917. Разгадка „русской” революции, М., 2014, с. 4-13

³¹Петров П. П.От Волги до Тихого океана в рядах белых, М., 2011

³²Шамбаров, В.Белогвардейщина, М., 2012, с. 85

³³Шамбаров, В. Пос. съч., с. 86

³⁴Шамбаров, В.Пос. съч., с. 87

³⁵Шамбаров, В.Пос. съч., с. 91

³⁶utmn.ru/docs/6144.pdf- И. В. Скипина, О. Н. Науменко, В. В. Московкин, А. А.Кононенко, А. П. Ярков. Современная историография Гражданской войны в России: итоги и перспективы изучения

³⁷militera.lib.ru/h/o/pdf/goldin_vi01.pdf-В. И. Голдин –Россия в Гражданской войне. Очерки новейшей историографии (вторая половина 1980-х – 90-е годы), Архангелск, 2000

³⁸Берхин, И. Б. Пос. съч., с.6

³⁹<http://www.viaevrasia.com/bg/20-цветът-на-войната-александър-сивилов,2012,1>

⁴⁰<http://txt.rushkolnik.ru/docs/index-32080.html>, В. В.Галин. Интервенция и Гражданская война

⁴¹Хесин, С. С. Особенност и начального этапаГражданской войны (октябрь 1917-февраль 1918)-В: Из истории Гражданской войны и интервенции 1917-1922, М., 1974, с. 237-245

⁴²Кузьмин, Г. В. Разгром интервентов и белогвардейцев в 1917-1922 г.г., М., 1977, с. 8

⁴³Волкогонов, Д. Ленин. Руският демон, М., 1996,с. 216

⁴⁴Волкогонов, Д. Троцки. Демонът жертва, М. 1996, с. 180

⁴⁵Волкогонов, Д. Ленин. Руският демон, М., 1996,с. 220

⁴⁶Волкогонов, Д.Троцки. Демонът жертва, М. 1996, с. 181

⁴⁷Волкогонов, Д. Ленин. Руският демон, М., 1996, с. 234

⁴⁸Волкогонов, Д.Троцки. Демонът жертва, М. 1996, с. 197

⁴⁹Кара-Мурза, С.Гражданская война в России,М., 2014

⁵⁰Aycard, M., Pierre Vallaud. Russie, revolutions et stalinisme 1905-1953, P., 2015, p. 63-65

⁵¹Шалдибин, С.Г. Гражданская война 1917-1920 годов:причины, последствия, Пенза, 1995; Л. А., М., 2003; Суетов. Белое дело, СПб, 2000; Ю. Н. Ципкин. Белое движение в России и его крах (1917-1922 г.г.). Хабаровск, 2000; А. В. Лубков, В. Ж. Цветков. Белое движение в России-его программа и вожди; М. К. Шацилло. Российская буржуазия в период Гражданской войны и первые годы Эмиграции 1917-1920-х годов, М., 2008; А. И. Дерябин. Гражданская война в России 1917-1922: Белые армии, М., 2000 и др.